

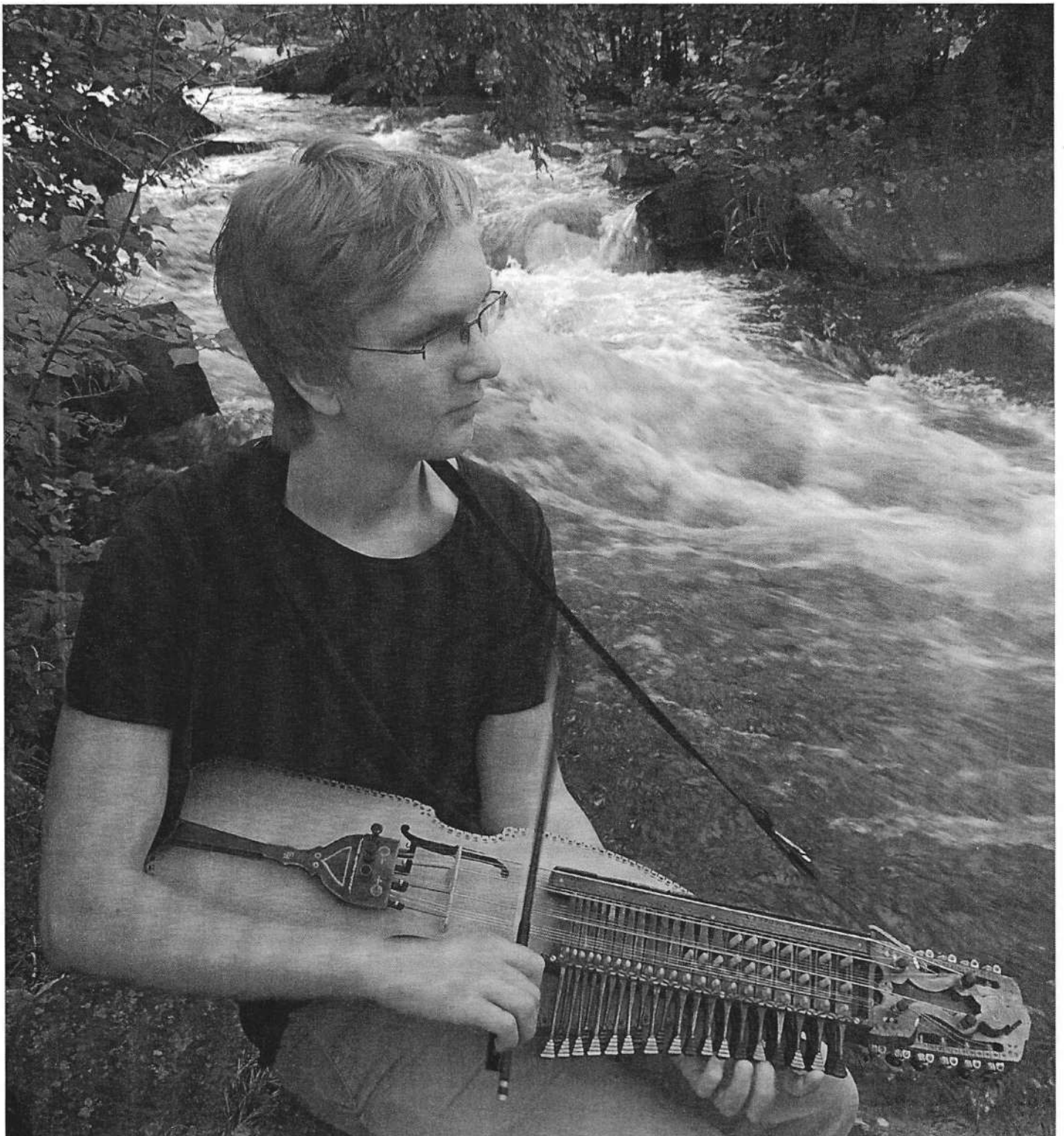
NYCKEL

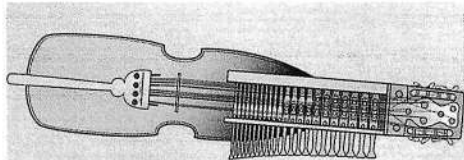
HARPAN

3

2013

Föreningen Nyckelharpans medlemstidning

Nyckelharpan
medlemstidning för
Föreningen Nyckelharpan
Nr 3 av 4, 2013. Årgång 28
ISSN 1401-2936

Ansvarig utgivare Jacob Höglund.

Artiklar och bilder ur Nyckelharpan får ej återpubliceras utan medgivande från redaktionen.

Foto, redaktören om ej annat anges.

Personer på fotografier anges från vänster, uppifrån och ned samt radvis bakifrån.

Material till nästa nummer bör vara redaktionen tillhanda senast söndagen den 17 november.

Föreningen
Organisationsnummer 802011-4
Plusgiro 491 82 94-2.
Medlemsavgift 160 kr per kalenderår
www.nyckelharpan.org

Redaktör: Per-Ulf Allmo

Styrelse och fasta medarbetare
Ordförande: **Jacob Höglund**
jhglund@gmail.com, 070-425 01 26
Kassör: **Paul Westman**
paul.westman@telia.com, 08-649 22 09
Sekreterare: **Kerstin Käverud**
kerstin@sjobodiro.se, 070-399 92 98
Ledamot: **Per-Ulf Allmo**
per-ulf@allmo.se, 070-315 69 16
Ledamot: **Kerstin Svanström** 08-35 22 00
Webbmaster: **Nils Liberg**
info@nilsliberg.se, 08-604 06 11
Bygge och harptips: **Bo Nilsson**
harpa@bonilsson.se, 08-716 96 96

Framsidan

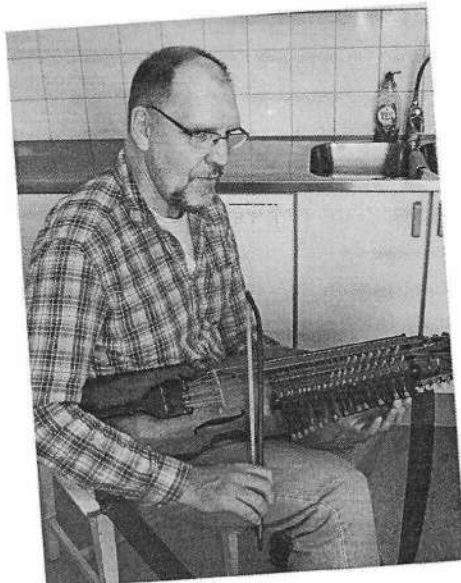
*Årets yngste nyblivne riksspelman:
Petrus Dillner från Marma, 17 år gammal.
Lärde han av Näcken?*

Baksidan

*Tillträddande distansbyggkurs under ledning
av Esbjörn Hogmark. Foto: Esbjörn.*

eo digital ab

är Föreningen Nyckelharpan's sponsor i form av generösa villkor vid tryckning av vår medlemstidning.

Ordförande Jacob Höglund

Så här den första helgen i september dröjer sig sommaren fortfarande kvar. Trots att det fortfarande är varmt så börjar hösten närma sig och sommarens utomhusstämmor och andra spelbegivenheter är över. Snart kan vi börja kura skymning igen och vår musiksamvaro kryper inomhus. Så här års känns det därför inte fel att tänka tillbaka på sommaren det som varit med den.

Själv minns jag framförallt rivstarten i Tobo i juni. Årets uppspelningar för Zornmärket gick av stapeln på Eric Sahlström institutet den 10-14:e och avslutades på Österbystämman den därpå följande helgen. Jag och många andra hade förberett oss och tog chansen att visa våra färdigheter för juryn. Jag är personligen mer än nöjd med

min egen insats och noterar att det i år var många nyckelharpister som belönades med utmärkelser. Tanken går framför allt till årets guldspelmän Nisse Nordström och Olov Johansson som bägge fick guldmärket för sina insatser inom folkmusiken med nyckelharpan som huvudinstrument.

Zornmärkesuppspelningarna och juryns bedömning av olika spelmäns kvalitet och färdigheter är inte okontroversiell. En del anser att man inte skall tävla i musik och att vad som skall anses vara »bra« bör vara en personlig åsikt. Somliga menar till och med att fokuseringen på märkesuppspelningar likriktar och tar död på den mångfald som de menar skall utmärka folkmusiken. Jag kan till viss del förstå dessa argument men efter att ha utsatt mig själv för juryns bedömning (inte bara i år) och funderat mycket runt uppspelningarna har jag kommit fram till ståndpunkten att juryns arbete är av godo och främjar folkmusikens utveckling och status. Visst finns det överdrifter och en kanske för stor fokusering på begreppet »riksspelman«, det finns många fantastiska spelmän som valt att aldrig spela upp för märket, men för min egen del har jag sett märkesuppspelningarna och framförallt övandet inför dessa som en drivkraft som jag hoppas hjälpt mig att förkovra mig och min musik. Det diplom innan brons jag fick i juni gav mig ett kvitto på att jag utvecklats och det sporrar mig till att fortsätta att förkovra mig. Därmed inte sagt att märkesuppspelningar passar alla. Det viktigaste är att behålla glädjen i musikutövandet. Därvidlag får var och en vara sin egen lyckas smed.

Jacob

Esbjörn Hogmark

är 2013 års kulturpristagare i Tierps kommun.

Priset, en statyett gjord av smeden Erika Galle verksam i Lövestabruk, är en hedersbetygelse som delas ut till en person eller grupp som gjort uppmärksammade och allmänt erkända insatser på kulturens område.

Juryns motivering lyder »för hans arbete och stora engagemang för Erik Sahlström Institutet, nyckelharpan och folkmusiken«.

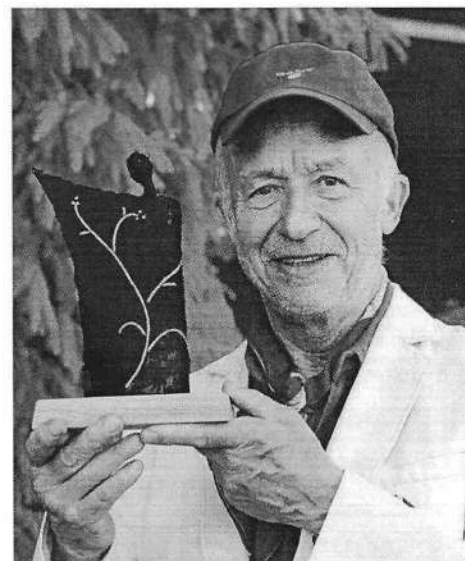

Foto Åsa Hogmark.

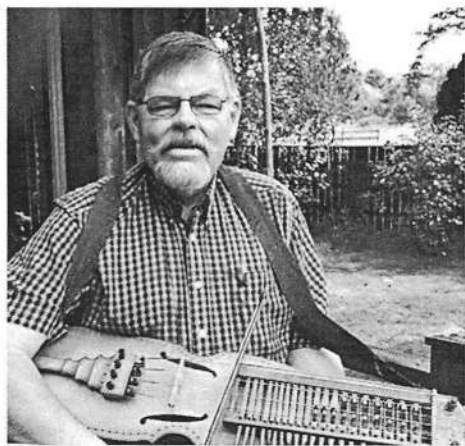
Föreningen Nyckelharpan

Föreningens representant på Gotland

Ön är kanske inte direkt nyckelharpan eldorado, men en hel del harpspelmän finns och nu kommer framöver rapporter från deras aktiviteter.

Jan Lundqvist, Slite socken, har åtagit sig att skriva och fotografera från verksamheten. Förutom spelledare för folkmusikgruppen *Spelfolki* är han ordförande för Gotlands spelmansförbund. Jan har spelat nyckelharpa sedan mitten av 1980-talet och trakterar även andra instrument.

Kontakt: jan.lundqvist@telia.com

Nya medlemmar

Sedan förra numret kan föreningen glädjas åt följande nio nya medlemmar:

Emilia Amper

Tätörpsvägen 7 A, 128 31 Skarpnäck

Tommy Hellström

Borgvägen 11 B, 192 55 Sollentuna

Magnus Klack

c/o Lundin, Terrängvägen 63,

129 48 Hägersten

Mathias Nordgren

Värvädersgatan 15, 418 31 Göteborg

Perry Stenbäck

Minesota Gadbjerg, DK-7321 Gadbjerg

Helena Wahlberg

Brok 30, 471 93 Källekärr

Mikael Wikberg

Heleneborgsgatan 32, 117 32 Stockholm

Carola Wittig

Knooper Weg 55, D-21403 Kiel

Susanne Åkesson

Lund

Bidrag till spelkurser

Föreningens styrelse har beslutat att stimulera verksamheten i övriga Sverige genom att avsätta medel för detta i årets budget.

Du som arrangerar en kurs för nyckelharpspelare på din hemort kan ta kontakt med föreningens styrelse och ansöka om bidrag för t.ex. hyra av lokal eller resekostnad för kursledare. Styrelsen förväntar sig sedan en rapport om verksamheten i form av text och bilder som kan tryckas i medlemstidningen för att ge glimtar av nyckelharpspelet i hela landet. Har du frågor tveka inte att kontakta styrelsen. I första hand kassören paul.westman@telia.com

Paul Westman

Spelträff

19-20 okt, lör-sön: Föreningens årliga helgspelträff på ESI i Tobo. Lärare blir David Eriksson och Sunniva Abelli.

Träffen kostar 1100 kr och ska vara betald till plusgiro 491 82 94-2 senast den 15 oktober.

Vidare upplysningar och anmälan senast den 7 oktober, till harpa@bonilsson.se eller Bo Nilsson, Sickla allé 35, 131 65 Nacka.

Jacob och Bosse

Aktuellt

Nordisk instrumentseminar

Valdresmusea inviterer til Nordisk instrumentseminar 12.-14. november på Valdres Folkemuseum på Fagernes, Norge.

I sentrum står dei eldre nordiske strengeinstrumenta. Instrumentbyggarar, forskarar, spelemenn og instrumentinteresserte frå heile Norden møtest til foredrag, konsert, kurs og debatt. For fullstendig seminarprogram, sjå www.valdresmusea.no

Seminaravgift NOK 1500,- inkluderer foredrag, kursperm, konsert, middagar, lunsjar og kaffi. Påmelding til seminaret: Ole Aastad Bråten, tlf. +47 (0)61 35 99 11 ole-aastad.braten@valdres.museum.no

Velkomen til innholdsrike instrumentdagar på Fagernes!

Arrangørar: Valdresmusea, Norsk senter for folkemusikk og folkedans og Eric Sahlström Institutet.

Støttespelarar: Nordisk kulturfond, Oppland fylkeskommune, Rådet for folkemusikk og folkedans..

Oktoberstämman med förstämman i Uppsala

Fredagen den 25 oktober 18-24
V-Dala spelmanslag inbjuder i samarbete med Oktoberstämman till förstämman på V-Dala nation, S:t Larsgatan 13.
Två dansgolv med varsin spellista.
Fri entré, inga ålders- eller studerandekrav.

Lördagen den 26 oktober 13-01, öppning 12.
Uppsala Konsert & Kongress, Vaksalatorg.

Jonny Soling

Folk All-in Band

Mutatis Mutandis

Emilia Amper med vänner

Konsert med ESI & KMH

Malungs Folkhögskola

Robert & Erika

Österby Spelmän, Prestos kapell, ULV,
V-Dala, Jeanette Evansson & Åsa Andersson, Britta Røjäs, Anci Nordwall, Siri Karlsson, Lena Jonsson, Tremolo, Åsa Hogmark och många fler.

Dans till Stockholms spelmanslag, Uppsala Spelstuga, Grillby Folk, med flera.

Kurser: fiol, nyckelharpa och kulning

Buskspel, visstuga, dansinstruktioner, visning av nyckelharpstillsverkning, prova-på att spela nyckelharpa

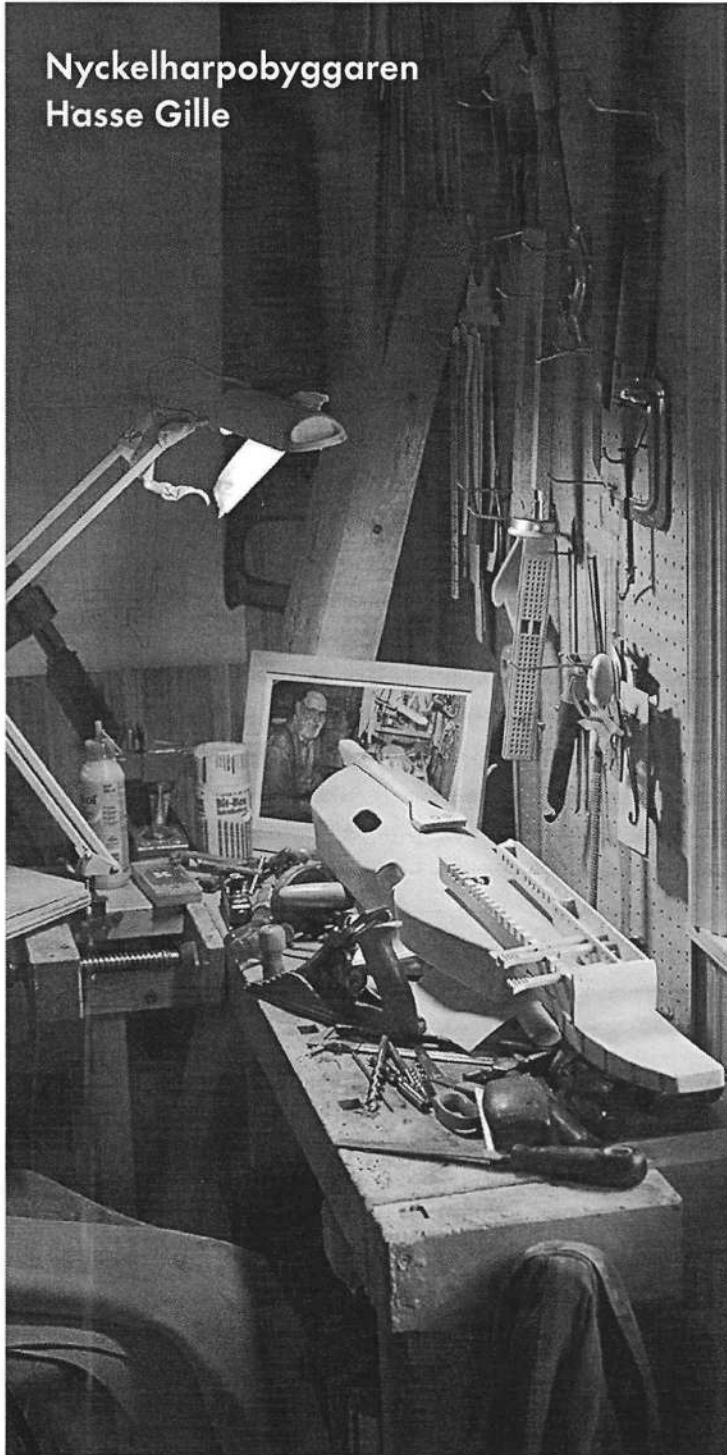
Sillunch med snapsvisor från 13:30

Minnesprogram tillägnat Hasse Gille

Inträde: spelmän 80 kr, övriga 180 kr barn till och med 15 år gratis

Uplands spelmansförbund arrangerar i samarbete med Uppsala Konsert & Kongress och Eric Sahlström Institutet.

Nyckelharpobyggaren Hasse Gille

Hasse Gille var inte bara en gudabenådad folk- och jazzmusiker, han var en också en suverän nyckelharpsbyggare. Frågar man mig så placerar jag honom i topp jämte Eric Sahlström.

Under Nyckelharpstämman i Österbybruk 15:e juni hölls ett mycket välbesökt seminarium där Hasse Gilles liv och verksamhet belystes. Seminariet var anordnat av Sture och Esbjörn Hogmark med Leif Alpsjö som inbjuden medverkande. Undertecknad stod för en presentation av Hasses byggande och jag ska här sammanfatta hans betydelse på detta område.

Ingen kunde såsom Hasse både utveckla sitt byggande så att det passade för dagens spelmän och samtidigt hålla en tydlig linje tillbaka till de gamla 1700-talsharpona. En gång sade han till mig att: »Ju mer jag håller på och bygger desto mer respekt och vördnad får jag för vad äldre nyckelharpsbyggare åstadkommit.« Att så verkligen var fallet kunde den initierade tydligt konstatera genom att på utställningen vid seminariet studera hur hans olika modeller hade förändrats under hans byggartid 1972-2012.

Grunden till Hasses enastående harpbyggen var, förutom att han kunde spela väldigt bra, att han var en osedvanligt skickligt träslöjdare med en särpräglad formkänsla. Det känns bra att vi båda hade samma slöjdlärare i folkskolan, nämligen min far som ofta berättade att Hasse hade varit en mycket lärorikt elev.

Här handlar det om två nyckelharpor som får sägas tillhöra det kulturarv som Hasse lämnar efter sig. En treradig kromatisk av modell Eric Sahlström tillverkad 1988 och en kontrabasharpa tillverkad 1994 efter en modell Velända, Upplands Bro, daterad ca 1750 idag på Musik- & Teatermuseet i Stockholm.

Jag besökte en gång Hasse som just hade fått hem en mycket gammal och fin harpa för översyn, en kontrabasharpa tillverkad 1783 av Märten Blank i Hökhuvud. »Jag vill köpa den här harpan men jag får inte för Lena om jag inte först säljer den jag själv spelar på.« Jag köpte då hans nämnda från 1994. Johan Hedin köpte Blankharpan på auktionen efter honom.

På den treradiga harpan syns anknytningen till äldre tiders harpor tydligt bl. a. på skruvplattans utformning och ornamentik. Den smäckra förstärkningsplattan är hämtad från silverbasharpor tillverkade in på 1900-talet. Eric Sahlström hade samma placering av mekanik och träskruvar men med en betydligt mer solid sådan platta. Vidare kan man se att ett antal skurna ränder som återfinns både hos kontrabasharpan och den treradiga. För att inte nämna de vackra, i sinkningsspår infästa strängsadlarna där strängarna, såsom var brukligt på de gamla instrumenten, lagts i borrade hål.

Liksom Eric tillverkade Hasse sargerna till sina instrument, vare sig det gällde treradiga, kontra- eller silverbasharpor, i formpressad faner i tre lager. Den idén hämtade Hasse direkt från Eric. Hasse förfinade metoden genom att dela upp sargen i tre delar. En för respektive över- och underbygeln och en för c-bågen. Den intresserade rekommenderas ett besök i den Historiska nyckelharpsverkstaden vid Eric Sahlström Institutet. Där finns originalpressmallarna efter båda byggarna.

Det här var några för stunden skrivna rader om Hasses nyckelharpstillsättning. Egentligen är detta ett ämne som lätt skulle kunna fylla en hel bok och jag ska gärna komma in med fler artiklar på samma tema i senare nummer av tidningen. Sammanfattningsvis kan jag bara konstatera att Hasses harpor är lätta, vackra, funktionella och välljudande.

Esbjörn Hogmark

Hasses harpverkstad uppsatt på Harpverksta'n vid ESI. Foto red. Harpor Hasse har byggt utställda under Österbystämman. Foto Esbjörn.

Gillestämman 2013

Den andra Gillestämman arrangerad till minne av Hasse Gille (1931-2012) blev både stämningsfull och vacker. Solen sken över spelmän och publik, och alla stortrivdes i den fina intima miljön, hembygdsgården i Österbybruk.

Sonia Sahlström ledde allspelet, därefter följde ett variationsrikt program med många olika instrument – kan det bli bättre än så?

Det första Gillestipendiet utdelades till Hasses barnbarn Fanny Gille 19 år, som spelar nyckelharpa.

Välkomna igen den 6 juni 2014.

Lena Höög

Foto: Kerstin Nordfors, utom Fanny- red.

Jernbergstipendiet

Jernbergsfonden instiftades 1994 till minnet av riksspelmannen Anton Jernberg (1909-1990) och hans hustru Anna.

Fondstipendiet delades i år ut för tjugonde och sista gången. Det skedde i samband med jubileumskonserten *Från Sikvik till Österby bruk* i Brukskyrkan, Österbybruk, den 15 juni där de flesta av de tidigare 24 stipendiaterna deltog.

Stipendiet består av en plakett utförd av Karl Arne Gille, boken *Jernberglåtar*, en dubbelcd med Gustaf Jernberg och 8 000 kr vardera.

Lena Åstrand

Jernbergstraditionens låtar har sitt ursprung i Gästrikland, Hälsingland och Uppland. Till Uppland kom de med Gustaf Jernberg (1881-1964), till yrket gjutare född i Sikvik, Valbo s:n straxt söder om Gävle, när han 1919 flyttade med familjen till Österbybruk.

Repertoaren består av dels familjens kompositioner, dels låtar efter andra spelmän.

Årets stipendium tilldelades Emilia Amper och Pontus Eriksson.

Emilia Amper är född i Småland men bor i Stockholm. Hon har förälskat sig i Jernbergstraditionens låtar främst genom Sven Ahlbäck och Jeanette Evansson.

Emilia är en etablerad nyckelharpspelare aktiv i en rad grupper och sammanhang. På Folk- och Världsmusikgalan blev hon årets artist. Hon är också regerande världsmästare på nyckelharpa.

Pontus Eriksson fyller 17 år i september. Han bor i Grillby och går Estetiska programmet på Westerlundska gymnasiet i Enköping.

Hans instrument är silverbasharpa och har nyligen fastnat för Jernberglåtarna genom sin spelkamrat Algot Karlsson som fick stipendiet förra året.

Pontus bygger även instrument och spelar bland annat i Upplands Låtverkstad.

Lena Åstrand flankerad av sin syster Kristina Gauffin, döttrar till Anton Jernberg.

Zornmärket

Årets uppspelningar ägde rum 10-14 juni på Eric Sahlström Institutet och utmärkelserna delades ut vid riksspelmansstämman i Österbybruk den 15 juni.

Jury, som bestod av Cajsa Ekstav, Uppsala; Wille Grindsäter, Delsbo; Peter Pedersen, Västervik, och Tony Wrethling, Sandviken, fick lyssna på 38 kvinnor och 58 män. Det skilde 72 år mellan den äldste och den yngste uppspelande; Karin Tegbring, Uppsala, 89, och Petrus Dillner, Marma, 17 år gammal.

Sammanlagt 15 spelmän erövrade märket i silver, av vilka 6 på nyckelharpa, och 2 tilldelades märket i guld: Nils Nordström, Upplands Väsby, och Olov Johansson, Dalby.

På nyckelharpa har till dags dato 74 spelmän erövrat märket i silver och 12 har tilldelats märket i guld.

Den förste riksspelmannen på nyckelharpa blev sörmlänningen Bernhard Jansson (1890-1949), Stockholm. Det var i Västerås 1933 – för 80 år sedan, men under nio år ägde inga uppspelningar rum: 1934, 1940-1941, 1947, 1951, 1955, 1960, 1963, 1968.

Bernhard gick med i Brage Gille 1912 och spelade då fiol. Från 1923 assisterade han Skansens nyckelharpospelman Jonas Skoglund och fick 1932 efterträda dennes efterträdare August Bohlin efter hans år 1929-1931.

Bohlin byggde två av hans harpor, 1934 och 1944.

Guld

Olov Johansson, Dalby, för mäterligt och traditionsmedvetet spel av upplandslåtar.

Nils Nordström, Upplands Väsby, för genuint och dansant spel av låtar från Uppland.

Silver och riksspelman

Emilia Amper, Skarpnäck. Skickligt och personligt spel av smålandslåtar.

Petrus Dillner, Marma. Brilljant och traditionsrikt spel av upplandslåtar.

David Eriksson, Tobo. Skickligt och klangfullt nyckelharpospel.

Åsa Hogmark, Örbyhus. Dansant och traditionsrikt spel av upplandslåtar.

Diplom efter brons

Louise Bylund, Sundbyberg. Traditionsmedvetet spel av upplandslåtar.

Anette Hallén, Uppsala. Vårdat spel av upplandslåtar.

Brons

Nils Liberg, Sköndal. Lovande nyckelharpospel.

Thor Pleijel, Torsåker. Rytmiskt och stilfullt spel på silverbasharpa.

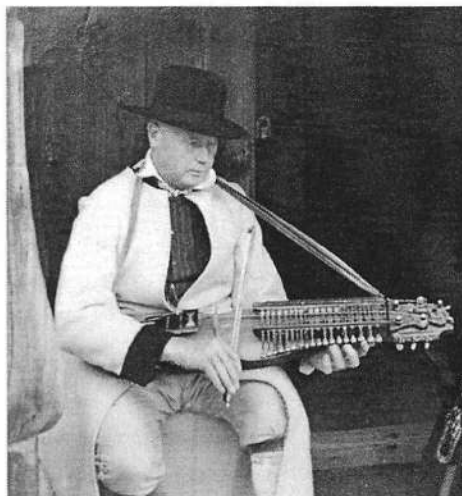
Diplom

Anders Ekengren, Upplands Väsby. Lovande nyckelharpospel.

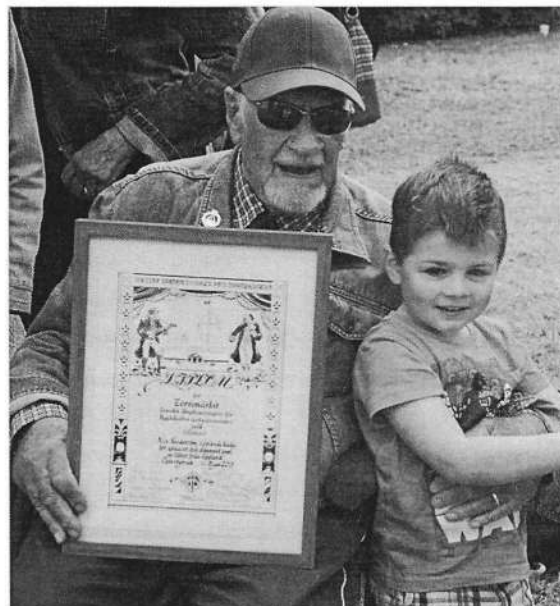
Jacob Höglund, Uppsala. Upplandslåtar.

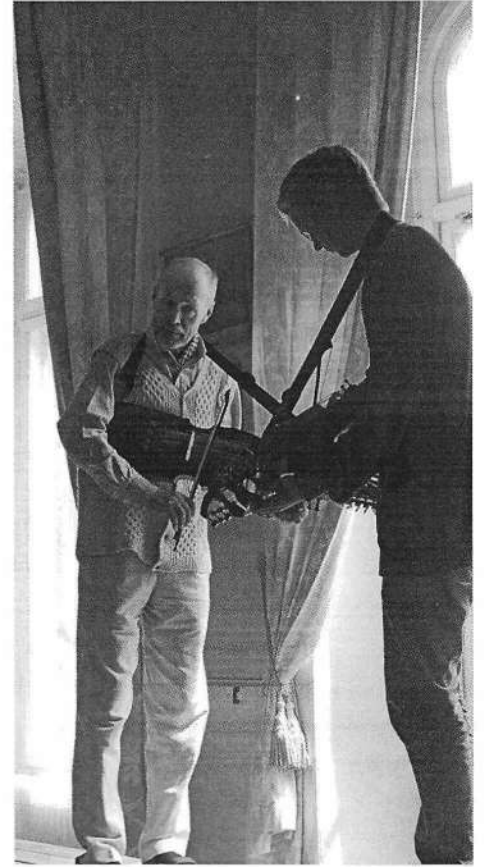
Magnus Kilvén, Björklinge. Lovande låtspel.

Sture Möllerman, Täby. Gott spel av upplandslåtar.

Bernhard Jansson på Skansen, Stockholm.

*Fyra Zornmärkesguld i Uppland – och det på samma dag: Peter »Puma« Hedlund, Sonia Sablström, Anders Liljefors och Mats Andersson.
Leif Alpsjö spelade med f. d. eleven, nyblivne riksspelmanen Petrus Dillner.
En konsert till minne av Hasse Gille serverades av Lena Höög, Sture Hogmark, Åsa och Esbjörn Hogmark samt Bertil Hammar.*

Vendelstämman

Det började med att Tierps nöjespappa Kjell Sture Danielsson tyckte att traktens store spelman Eric Sahlström skulle få en egen stämma. Den hölls första gången i juli 1975 på idrottsplatsen Ottarsborg med Vendels hembygdsförening och IK Rex som arrangörer.

Vid förträffen i Vendels bygdegård på lördagkvällen samlades så mycket spelmän och åhörare, att Uppsala Nya Tidning skrev om spelmansstämman: »Succé redan innan den började.« De första åren uppgick publiken till fyra à fem tusen. Sedan dess har det varierat beroende på väder, men omkring trehundra spelmän, brukar komma och stämningen är på topp.

Årets store spelman var givetvis nykrönte innehavaren av Zornmärket i guld: Nisse Nordström, nyss fyllda 92 år men det märktes varken på hans spelglädje eller outtröttliga energi.

Foto grupp bilden Kerstin Nordfors.

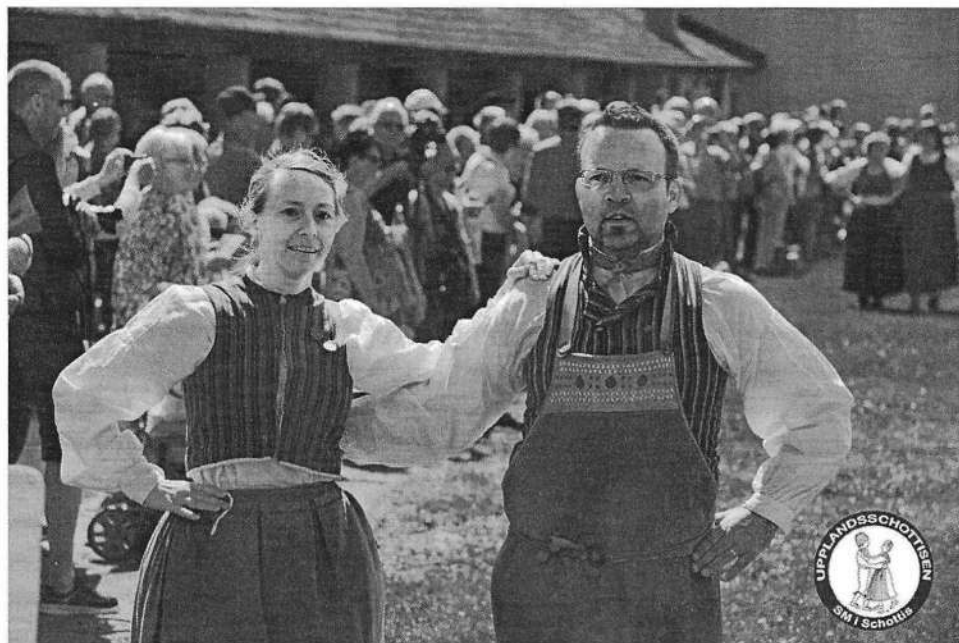

Upplandsschottisen

En danstävling som Tierps nöjespappa Kjell Danielsson inspirerad av Hälsingehambon tog initiativet till. Den hölls första gången 1968 då 41 par ställde upp. Tävligen växte och i slutet av åttiotalet var antalet par över 1000. I år var det fyrtionde gången.

De första 35 åren var det Strömsbergs folkdansgille som arrangerade. Efter några andra dansgillen var det i år Österby folkdanslag och Schottisalliansen i samarbete med Upplandsmuseet som höll i trådarna.

Elin Borg och Linus Carlsson från Tensta folkdanslag vann Ungdom I, Isabelle Johansson och Amanda Andersson från Ängsklockans dansare Ungdom II och i veteranklassen segrade Carin Häll och Per-Olof Jansson från Österby folkdanslag.

Helena och Thomas Carlsson från Tensta folkdanslag blev fyra av veteranerna.

Hersby Spelmän hos Sollentuna släktforskarförening

Under en höstpromenad 2012 träffade jag Margaretha Vinterholt, ordföranden i Sollentuna släktforskarförening, och kom då att prata om deras årsstämma, som skulle hållas i mars 2013. Den brukar avslutas med ett föredrag av någon inbjuden talare. För att hitta på något nytt, hade man sedan en tid tänkt välja en annorlunda avslutning och frågade mig om Hersby Spelmän kunde komma och spela och också berätta lite om musikens och instrumentens historia.

Det här lät intressant och jag framförde frågan vid vår nästa spelträff. Där blev det 'bingo', så vi började planera och lägga upp en lämplig låtlista. Gruppens instrument är nyckelharpa, fiol, dragspel och gitarr. Artur Emtedal började med att, iklädd slokhatt och långrock, berätta Härgalegenden, varefter vi spelade Härgalåten. Han berättade också om fiolens, dragspelets och gitarrens historia.

Jag berättade om folkmusikens och dansens uppkomst samt gav en beskrivning av nyckelharpans historia och utveckling.

Låtarna vi spelade var både lokala och från andra delar av landet. Ett lyckat inslag var när vi inbjöd publiken att dansa med i *Långdans från Sollerön* för att få prova på en osedvanligt gammal dans och melodi.

Allt blev väl mottaget och vi ska delta vid släktforskarnas temadag under hösten, vilket vi ser fram emot.

Per Vieweg

Strängsats

Du kan köpa en strängsats från föreningen genom att sätta in 1200:- på föreningens plusgiro 491 82 94-2 och notera »strängsats«.

Du får då dig tillsänt per post:

Spelsträngar Prim
A1, C2, G3 spunnen, medium, grön
C4, soft, blå

Resonanssträngar
6 st ospunna 014
2 st spunna av vardera 020, 022, 024

Hur jag upplever att spela nyckelharpa

Hej!

När jag spelar nyckelharpa i mitt eget land – Belgien – så känns det inte så märkvärdigt. Det är bara som att spela ett instrument bland andra. Kommer man till Sverige så blir det inte bara spel utan en upplevelse, det lyfter en människa in i en annan värld.

En blandning av personer som har samma intresse, likasinnade själar, börjar spela och slutar inte förrän tiotals låtar har löpt genom fingrarna. Vilken låtskatt ni har! Någon börjar en låt och med detsamma följer alla med.

Att folkmusiken lever så stort vidare är minst sagt en upplevelse i sig. Det finns så mycket spelglädje bland spelmän i Sverige. Är man musiker så finns det traditionella i kroppen.

På spelmansstämmor och spelmansträffar flyttar man mellan grupper beroende på vilken repertoar man vill spela. Man känner att man verkligen är med i gruppen när var och en får välja sin låt i spelrundan. Härligt att få vara med om det. Det ger en samhörighet som är svårt att beskriva för någon som inte själv har upplevt det.

Svensk folkmusik har en speciellt ljuvlig, dansant klang. Man kan inte sitta stilla, det berör själen. Och då är det så härligt att spela nyckelharpa och delta i glädjen. Den har en känsla som kanske verkar normal för de som är van vid det och alltid varit med, men det blev en stor upplevelse för mig.

Dessutom skapar folkmusiken nya kontakter med musikanter från alla hörn av Sverige men också ifrån många andra länder. Hade jag inte spelat nyckelharpa, hade jag inte träffat så många snälla människor.

Spela nyckelharpa är att njuta.

*Geertrui Ryckaert
Gent, Belgien*

Gunnar Persson, Hallstavik; Dan Eriksson, Åland; Geertrui, och Sven-Olov Sundell, Österbybruk, på årets Byss-Callestämman i Älvkarleby.

Foto Gunnar Lindkvist, Uppsala.

Om konsten att knyta ihop en säck

Åren rinner hastigt undan och många undrar nog när jag tänker avsluta min mångåriga nyckelharpoforskning. Mitt hopsamlade arbetsmaterial har dock hunnit växa till ordentligt och kräver en hel del bearbetning, så det dröjer ännu en liten tid innan jag kommer att kunna presentera ett resultat.

Först ut blir en djupstudie av nyckelharpans äldsta historia generellt. Från de första tunna spåren ute i Europa inklusive de utländska konstnärernas avbildningar i danska och svenska kyrkor, förbi gammelharpan tillkomst i antagligast Uppsala men på tysk grund, fram till när den kan konstateras var etablerad hos allmogen i Uppland. Själva bruksmiljön kom in tämligen långt senare och hade inte någon del i nyckelharpan introduktion. Min ambition är att presentera en preliminär version i år.

Nästföljande del är betydligt mer person- och kulturnära där ett manuskript för närvarande omfattar ca 900 formgivna boksidor

i storlek 21 x 24 cm inklusive grafik och bilder. Arbetet med den delen ska slutföras när den första föreligger färdig.

Håll ut!

*Per-Ulf Allmo
doktorand vid
Stockholms universitet*

Mitt hopsamlade arbetsmaterial

Skriftliga källor och litteratur 1529-1929

197 st, Ling 87 st

Boupppteckningar 127 st, Ling 21 st

Spelmän, byggare och innehavare av

nyckelharpa fram till ca 1950: 1 031 st

Med biografiska uppgifter om var och en jämte föräldrar och partner samt varia.

Spelmanstävlingar 1907-1949 där nyckelharpospelare deltagit, 70 st

De som hölls i Film redovisas separat, en 1930 samt en serie 1947-1995 från vilken resultat endast finns sporadiskt.

Resultat för VM i nyckelharpa 1990-2004 vartannat år, samt 2010.

Riksspelmän på nyckelharpa 1933-2013 och Zornmärket i guld samt delvis lägre resultat.

Nyckelharpor i 113 samlingar av skilda slag redovisar 276 instrument:

88 nordiska samlingar upptar 241 och 26 utomnordiska upptar 35 av dessa.

Ett ansevärt antal artiklar i böcker, hembygdslitteratur, tidskrifter, tidningar, låtböcker, programblad och liknande.

Ett oräknt stort antal intervjuer med släkt, forskare och andra med intressant kunskap.

Fler än 1200 insamlade fotografier med nyckelharpospelmän – jag borde kanske räkna dem alla.

Något om Valöstämman

Spelmansstämman på hembygdsgården i Vigelsboäng hölls i vackert sommarväder söndagen den 4 augusti och samlade ett par hundra personer, varav nästan hälften var spelmän.

Spelmännen samlades till buskspel i skuggan av de många byggnaderna på gården och ett tiotal spelmän eller grupper framträdde på scenen efter allspelet, som leddes av riksspelman Henrik Eriksson.

Publiken hade även möjlighet att se verk av två lokala konstnärer och hembygdsföreningens utställningar om folk- och modekläder genom tiderna samt om traktens nu nedlagda tio skolor.

Ett äkta buskspel. Foto Kerstin Nordfors.

Årets ungdomsstipendiater på Ekeholmkursen:

Albin Karlsson, Östhammar; Wilhelm Thunberg, Käl, Värmland; Julia Frölich, Skene; Clara Arvidsson, Huddinge; Christian Billström, Herräng.

Strumporna

Polska spelad av Hilma Andersson på fiol efter hennes far, harpspelaren Erik Gustafsson (1867-1957) i Sibbo, Film s:n, för Ivar Nordgren (1907-1978) i Vigelsboäng. Förmedlad av Anders Nordfors.

The image shows a musical score for the piece 'Strumporna'. It consists of eight staves of music, all in treble clef and G major. The time signature is 3/4. The melody is written on the first staff, with a '3' indicating a triplet in the fourth measure. The subsequent staves provide harmonic accompaniment with various rhythmic patterns and rests.

Vid Valöstämmans 50-årsjubileum 1957 deltog ca 50 spelmän och kring 400 besökare kom

En allspelsledare var upptecknaren ovan, Ivar Nordgren, född 1907 – samma år som den första stämman hölls.

Uppträdde då gjorde också syskonen Sahlström: Eric, Hilda, Karl och Sture tillsammans med Bertil Georgson.

Foto ur Georgsons fotoalbum.

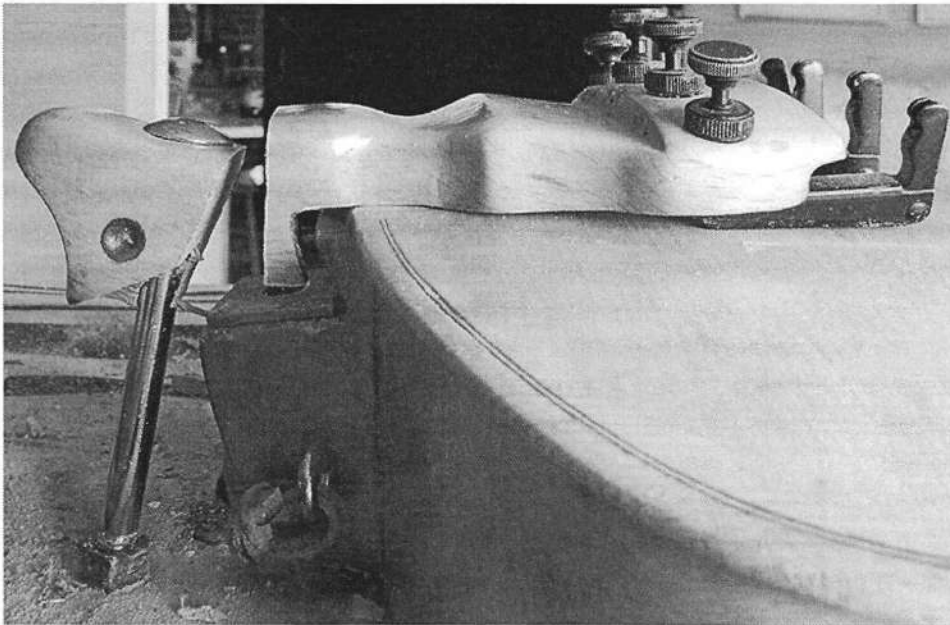
Tips för bygge och spel

Stränghållarproblem

Jag fick in en harpa för strängbyte. Den visade sig ha en osedvanligt kort stränghållare där dessutom ett par av finstämmarna låg och gnagde mot locket. Klacken var förankrad till kroppen med en kraftig vagnsbult med dold inbakad mutter.

Nya, normala strängar är för korta så det blev nödvändigt att byta ut stränghållaren mot en normalt utformad. Den gamla fick då lov att sågas loss och den nya fästes på sedvanligt sätt.

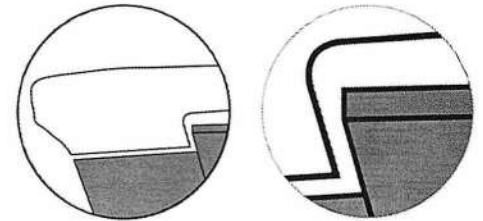
Bosse Nilsson

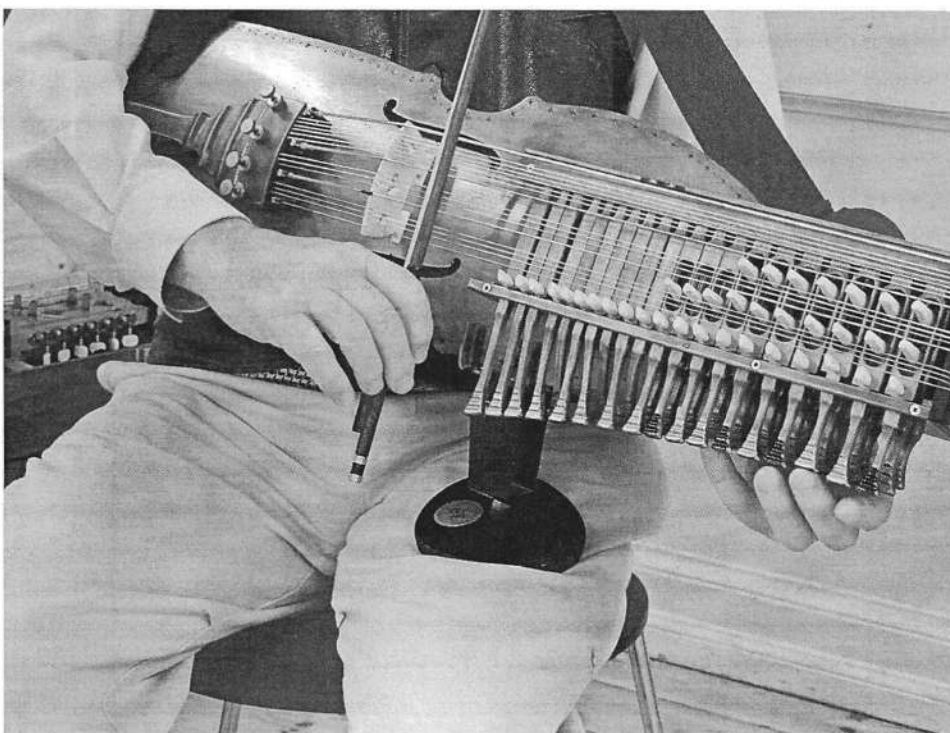
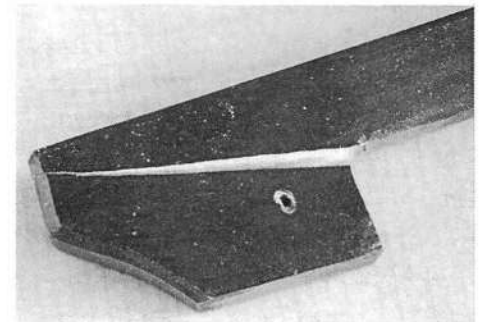
Här kan inflikas ett råd om hur det rätta innerhörnet vid stränghållarens klack lämpligen bör utformas.

Görs denna övergång som ett hålkäl med radien 3-4 mm, som skissen visar, så fördelas de dynamiska krafterna och risken för sprickbildning i övergångszonen minimeras väsentligt.

Inga fler brustna stränghållare!

I annat fall kan det gå som för denna.

Tröttsamt eller svårt att hålla fast nyckelharpan?

Denna enkla och smidiga stödplatta avpassad för sittande spel är egentligen framtagen för gitarr. Plattan är kupad så att den vilar bekvämt på låret och kan placeras närmare kroppen eller knäet så att man får den lutning på nyckelharpan som man önskar. Stödet placeras på sargen där en fungerande balans uppnås.

Fördelen med stödet är ergonomisk, kroppen behöver inte vridas eller böjas utan man bibehåller sin naturliga ställning precis som när man står och spelar. Axlarna avlastas genom att bärbandet kan hänga slakt.

Det kan ta några speltimmar av provande innan man vänjer sig, men sedan är det en lisa för trötta ryggar, axlar och nackar.

Leif Alpsjö ger gärna instruktioner och svarar på frågor. Han har använt stödet i tio år. Kontakt: leif@alpsjo.se eller 070-638 33 53

Distansbyggkurs

Helgen 6-8 september startades den 4:e distanskursen i nyckelharpsbygge.

På baksidan av tidningen kan man se en bild på de tretton förväntansfulla eleverna som just fått ta del av Eric Sahlströms och Hasse Gilles nyckelharpsbyggande i den lilla Historiska nyckelharpsverkstaden vid ESI.

Den här kursen, liksom den första som hölls 2010-2012, innebär att eleverna samlas på institutet fyra gånger per termin i två år. Första året får de göra ett 'historiskt instrument', en gammelharpa av modell kontrabas eller silverbas och andra året en treradig kromatisk nyckelharpa av Eric Sahlströms modell.

Teoretiska genomgångar varvas med praktiskt arbete i institutets instrumentverkstad. Eftersom utbildningen delvis är

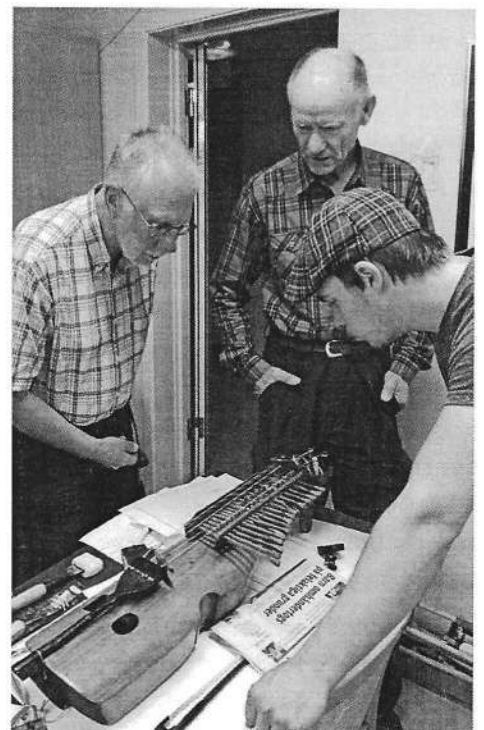
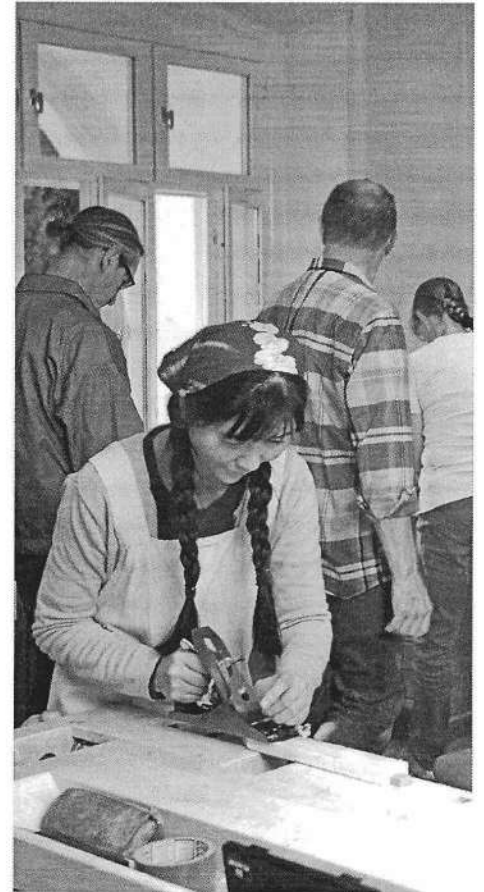
statligt finansierad och ligger i kategorin Yrkehögskola ställer vi relativt höga krav och förväntningar på våra elever. Man ska kunna visa att man kan tillgodogöra sig de teoretiska avsnitten liksom visa prov på utvecklade färdigheter i hantverk och formgivning.

Som en mjukstart fick eleverna till uppgift att med hjälp av en kniv tillverka en smörkniv (var det inte det man gjorde när man som 9-10-åring började med träslöjd?). När kniven var färdig tillverkades en rundstav och man avslutade med att hyvla en träbit som skulle vara både jämntjock och ha vinkelräta sidor. Provet löpte relativt smärtfritt. Endast två plåster behövdes.

Den teoretiska delen bestod mest i att vi tillsammans tittade på ett urval gamla harpor samt bilder på sådana som finns på Musik- och teatermuseet i Stockholm

Läxa till nästa gång är att man ska ha bestämt sig för vilken harptyp man vill tillverka och ritat upp denna i skala 1:1 på en hårdmall vilken vid kommande träff ska överföras till en granstock och vidarebearbetas till en harpkropp.

Esbjörn Hogmark

ENCORE

När nyckelharpan sprider sig i världen så möter den måhända lite yrvaket annan musik, andra genrer och andra värderingar. Då behöver vi här hemma bygga broar för att inte bli efterlämnade som en isolerad ö. Både den svenska folkmusiken och den svenska nyckelharpan utvecklas som aldrig förr, men de får för den skulle inte förlora sin egenart och sin själ. Historien är viktigt, utan att behärska basen kan man inte komma vidare utan att tappa fotfästet. Inom parentes sagt är detta något som Eric Sahlström Institutet borde kunna ha som ledstjärna och profil.

Detta sagt i kontrast till vad som händer ute i Europa. Ett exempel är det experiment som genomfördes med nyckelharpa i början av augusti. Tjugfyra nyckelharpospelare från tio europeiska länder samlades i den lilla norditalienska staden Forlimpopoli. Efter förberedelser hemma med i bagaget och fyra intensiva repetitionsdagar på plats gav de den 10 augusti en konsert i katedralen i Patterdale som ett led i den sjuttonde Festival Musicale Estivo i Bertino. De flesta italienare har säkert inte en aning om vad en nyckelharpa är och har aldrig hört en sådan spelas, men lokalen var trots detta fylld till sista plats och applåderna ville aldrig ta slut.

ENCORE – European Nyckelharpa Cooperation ORchestral Experience är ett projekt vars mål inte var att spela låtar tillsammans, utan att bryta ny mark genom att använda nyckelharpan som ett flerstämmigt instrument med nyskrivna kompositioner framförda av en stråkorkester.

Start blev en utlysning efter nyskrivna verk vilket resulterade i att över tjugo både välrenommerade och nya kompositörer inkom med en rad bidrag. En jury valde ut sexton av dessa att framföras på denna världspremiär.

En detaljerad beskrivning med bilder, video och annat finns på www.encore.eu.

Onsdagen den 30 oktober kl. 22:05-22:50 kommer konserten och intervjuer med mera att sändas av Deutschlandfunk. Lyssna på www.radio.de/dlf. Programmet går att spela in med ett program som finns att ladda ner: www.phonostar.de/partner/dradio-recorder.

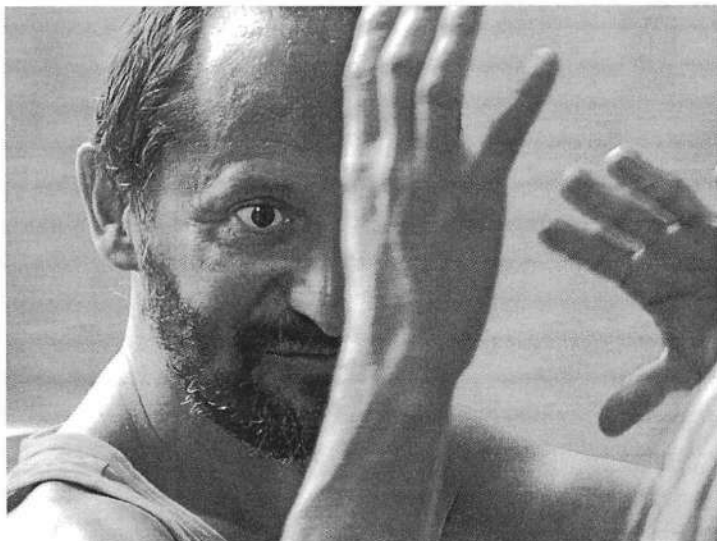
En cd med konserten kommer i november.

Text och foto *Karsten Evers*.
www.cadence.nyckelharpa.eu
www.encore.nyckelharpa.eu

Idén till projektet kom i kölvattnet av Cadence, ett samarbete med EU-bidrag som blev verklighet 2010 mellan Eric Sahlström Institutet, Akademi Burg Fürsteneck i Tyskland och Scuola di Musica Popolare di Forlimpopoli i Italien.

Nyckelharpospelare utanför Sverige är fortfarande sällsynta, trots att deras antal växer. Även om harpspelare på kontinenten visar stor respekt och beundran för hur instrumentet används i Sverige så är det svårt att ta till sig dess repertoar för en spelare på kontinenten med en helt annan musikalisk bakgrund. Möjligheten här att arbeta med kollegor från andra länder genom att komma samman och göra musik ihop blev ett unikt tillfälle.

De musikaliska ledarna för ENCORE har varit Marco Ambrosini, italienare bosatt i Tyskland och Didier François från Belgien. Båda har klassisk, akademisk musikutbildning och har konserterat som violinister världen över. Deras betydelse för spridningen av nyckelharpan utanför Sverige kan knappast överskattas. De upptäckte dess speciella ljudbild och tekniska möjligheter på 1980-talet och använder den för all slags musik, från medeltida till jazz och avant-garde.

ENCORE startades med en öppen inbjudan att inkomma med en komposition. Väl över 20 kompositörer anammade den, bland dessa flera kända och välrenommerade och flera nyckelharpospelare. En jury valde ut stycken för en provspelning i Italien och 17 framfördes som en världspremiär vid den stora avslutningskonserten. I Sverige har många kompositioner för nyckelharpa gjorts under de senaste decennierna, huvudsakligen med en folkmusikalisk bakgrund. I omvärlden har musik skriven för nyckelharpa knappast alls funnits tidigare, men i och med detta är en grund lagd för flerstämmig partitur speciellt för nyckelharpaorkester.

För att kompositörer och artister skulle kunna samarbeta om interpretation av notbilderna blev ett omfattande arbete av nöden. I Sverige spelar man vanligen efter gehör, här uppkom frågan om hur noteringar för flerstämmig musik skulle se ut. När kompositören ville ange mer än enbart tonhöjd och -längd krävdes symboler för artikulation. Marco Ambrosini och Jule Bauer lade ut förslag på projektets hemsida för olika speltekniker såsom staccato, spiccato, Saltato Marcato, Battuto Col legno, pizzicato, Tasteggiato och hackning. Det gav förutsättningarna för att artisten skulle kunna spela efter de aktuella notbilderna.

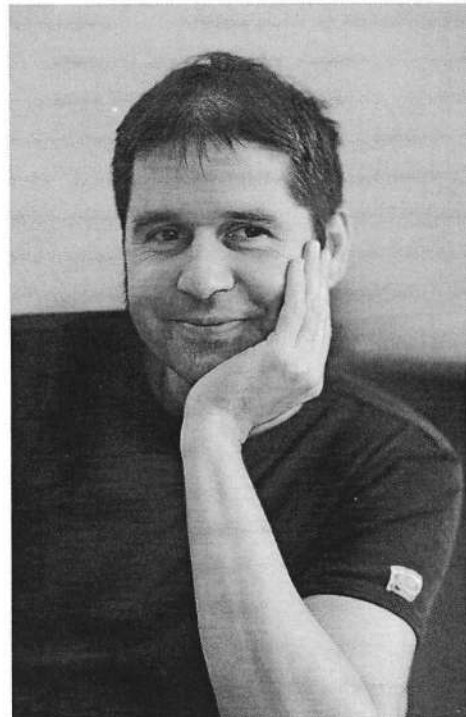
Hänsyn behövdes också tas till vilka utföranden av nyckelharpa som deltagarna använde. På kontinenten fördrar man kvintstämda med fyrradig lek medan den traditionella treradiga i sext-kvart är förhärskande i Sverige. Det fanns också några tenorharpor.

Måndagen den 5 augusti kom deltagarna från alla håll, från Sverige till Portugal, från England till Italien. Några träffades för första gången, men redan på flygplatsen i Bologna kunde de börja knyta kontakt genom sina lätt igenkännbara nyckelharpväskor. Det noterades tacksamt att rummen på hotellet EDO hade luftkonditionering – det var värmebölja med upp till 40°.

De tre följande tre dagarna repeterade man i Scuola di Musica Popolare di Forlimpopolis historiska källarvalv. Alla satt på sina kommande orkesterplatser i läge efter stämman. Outtröttligt koncentrerade i minst sju timmar per dag i två pass. En fördel hade de fler än hälften med tidigare orkestererfarenhet. Dagarna inleddes med både psykiska, musikaliska och rytmiska uppvärmningar som kollegialt omväxlande leddes av Marco och Didier.

Deltagarna bjöds på ortens kulinariska läckerheter på hotellet och på Pellegrino Artusi – ortens berömda restaurang namngiven efter författaren till Italiens mest berömda kokbok. Med goda glas vin förflöt kvällarna sedan alltför snabbt.

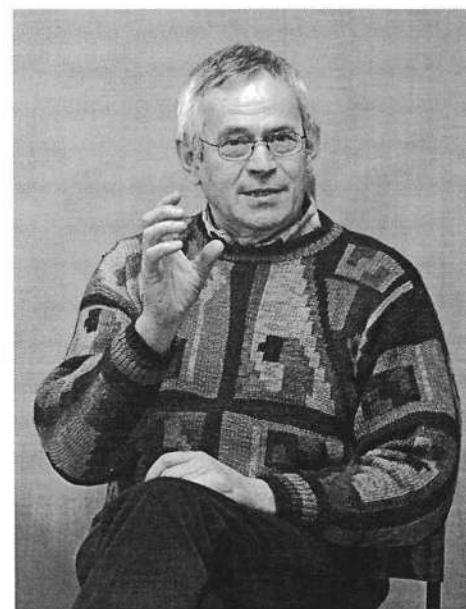
På fredagen flyttades repetitionerna till den kommande konsertlokalen, katedralen i den pittorska bergsstad Bertino. Dirigenten hade bemödat sig om vikten av ett kort och precist spel som kunde möta lokalens långa efterklang. Redan på lördagen spelade ljudteknikerna in konserten för att friare kunna komplettera med publikens ljud vid huvudkonserten. Dr. Christiane Lehnigk, musikredaktör vid Deutschlandradio närvar också.

Under eftermiddagen fick artisterna tid att koppla av med ett mellanmål. Konserten hade på grund av hettan flyttats fram till 21:30. Marco och Didier agerade förband under tiden kyrkan fylldes till sista plats av förväntansfulla besökare. De flesta italienare har aldrig hört talas om nyckelharpa och heller aldrig lyssnat till en orkester med enbart nyckelharpa, men med stycke efter stycke växte entusiasmen till aldrig sinande applåder på slutet och flera extranummer fick ges.

Ovan Marco Ambrosini och Didier François.

Nedan ledarna Marco Bartolini och Karsten Evers för respektive skolan i Italien och i Tyskland.

Konserten gick delvis i klassisk stil med minst fyra stämmor och solosång av Jule Bauer i några stycken. Annorlunda var det under temat »Mellan europeisk folkmusik och nutida kompositioner«. Boris Koller och Didier François hade arrangerat om svenska låtar till kontrapunktsatser med orkestral utsmyckning. Lorenzo Ruggieros komposition bestod av skickligt sammanvävda rytmer

»I vinden«. Jean-Pierre Vials bidrag var en modern »Choral« som hyllning till Johann Sebastian Bach. Den unge svenske Jonathan Wanneby bidrog med två sagolika, lyriska stycken som i ett växande crescendo ställdes i kontrast till en avantgardistisk komposition av den välrenommerade tyske jazzklarinetisten Michael Riessler. Och Ronald Winkler utökade utbudet av ljud till ljud som enbart

enbart med tangentbordet, för att nämna några av kompositionerna.

Efter konserten stärkte sig musikerna på en terassservering med vidsträckt utsikt över landskapet. Anspänningen gav vika för en eufori att ha skrivit en bit av musikhistorien genom en aldrig tidigare skriven och given konsert för enbart nyckelharpa.

Vid utvärderingen dagen efter fick musikerna frågan om de skulle vilja återkomma för ett annat projekt av samma slag, vilken de samfällt svarade ja på. Däremot hade de och arrangörerna inte någon längtan efter att ge konserten på andra håll. Eftersom musikerna lever på sin musik är det en stor ekonomisk uppoffring att arbeta ideellt en hel vecka även om det hela kompenseras av gruppens goda sammanhållning och den intressanta musiken.

Projektet kunde genomföras inte minst genom god förberedelse och perfekt organisation av Scuola di Musica Popolare di Forlimpopoli och dess president Marco Bartolini och hans assistenter. EU stöttade finansiellt inom ramen för Grundtvig-programmet för livslångt lärande. Verkstaden och konserten för nyckelharpan ända borta i Italien är ett tacksamt sätt att främja en fredlig samvaro mellan människor på vitt skilda håll – ett av programmets mål.

plöskades på nyckelharpa eller producerades

Det svenska bidraget

Jag ska beskriva hur mina stycken växte fram.

Som projektarbete i Tobo hade jag valt att inrikta mig på komposition. Inom ramen för uppgiften fanns det utrymme för ungefär 5 låtar som skulle presenteras under 30 minuter. Jag är mycket för ensemblemusik så jag planerade för en sextett med fyra nyckelharpspelare, en fiol och en flöjt. Jag ville ge upplevelsen av 1700-tal. Presentationen kom att bestå av: *Preludium i F-dur*, *Bordunpolska* till hälften komponerad av Einar Zethelius, *Tobomenuetten*, *Proportio* en tvådelad sats som ingick i föregångare till polskan, *Visionserra* serra kunde också ingå i en sådan föregångare. En låt var för nyckelharpa duo och på de övriga spelade jag oktavarharpa.

Min kurskamrat Lane applåderade mina låtar och sade sig få en upplevelse av stora salonger. Hon tyckte att de var värda att uppföras igen och visade mig ett brev från Karsten Evers där han sökte musik för ENCORE. Allt från solo- till ensemblestycken efterfrågades så jag skickade in mina fyra stycken. En jury valde bland de insända bidragen och alla mina kom med för repetitionen inför projektets kommande slutkonsert. I slutänden var det *Preludium i F-dur* och *Visionserra* som spelades. Jag är nöjd med alla mina, men tycker ändå att dessa båda hade något särskilt. Jag var den ende från Sverige som inkom med bidrag.

Visionserra spelades sist vid framförandet på ESI, men det var den som jag gjorde först. Ibland är det tröttsamt att spela nyckelharpa en hel dag i ett trångt rum, så en gång gick jag direkt och lade mig för att vila. Jag befann mig i ett halvvakettillstånd. Plötsligt for jag upp och hade en melodisnutt i huvudet, som blev till A-delen i *serra*. Jag försökte sedan komma på en B-del som slutligen fick bli C-del och ny B-del blev ett tema mer inspirerat av det första fast i parallelltonarten. Jag ville att låten skulle byggas upp sakta, så den kom att börja med pizzicato. Jag försökte ha i åtanke vad jag hade lärt mig på lektioner av Niklas Roswall och Olov Johansson, till exempel vad man ska tänka på när man gör en andrastämma eller ett riff.

Preludiet kom jag på sist av alla låtarna. Det kanske är litet som en deckarförfattare som först vill veta varför mördaren mördade sitt offer innan han skriver introduktionen. Det här stycket ville jag ha 'oändligt' långsamt och använde mig mycket av ackord. Det började med att jag skrev ut en ackordsföljd på papper och mejslade ut en melodi utifrån den. Det behövde inte vara dansant utan skulle snarare bjuda på en upplevelse eller känsla – jag fokuserade på nyanser istället för puls.

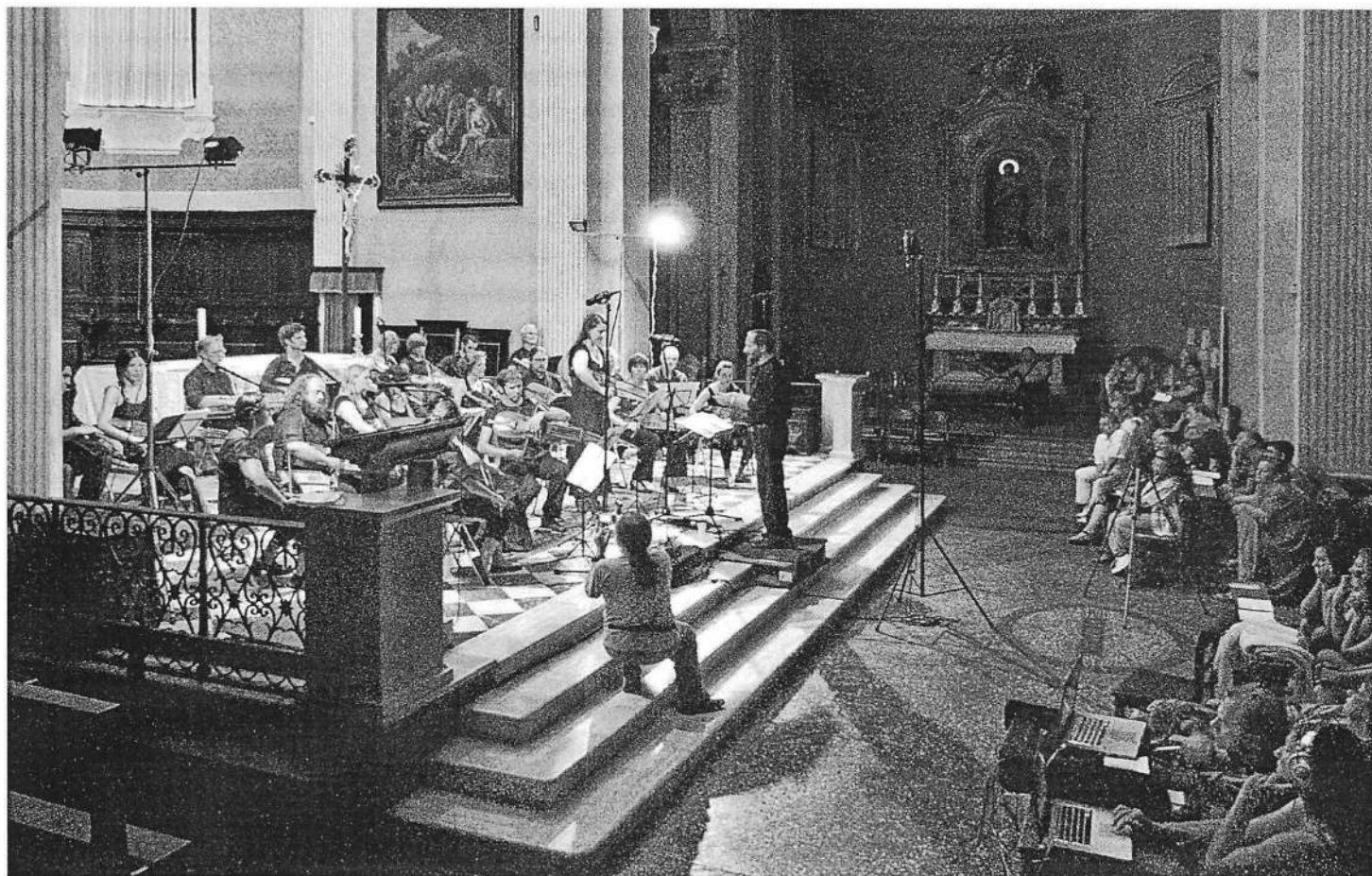
Det är hisnande vackert med nyckelharpa i orkestersetting. Nyckelharpan har ju i sig ett speciellt ljud, men nu på kontinenten så inns det också de som inte spelar i den svenska

traditionen utan sysslar med barock- och renässansmusik och är klassiskt inriktade. Det blir litet av ett möte. Det glädjer mig att konserten fick den stora uppskattningen. Nyckelharpan är ett instrument som ständigt är på väg någonstans. Så länge man kommer ihåg var deet kommer ifrån och hur det i tradition har låtit, tycker jag att det är stimulerande med utveckling.

Jonathan Wanneby

PS. Vem jag är? Läs Nils Libergs intervju med mig i årets Nyckelharpan nr 1, 6-7.

De bygger för nyckelharpans framtid,
Esbjörn Hogmarks distanskurs 2013-2015:
Sigurd Sahlström
Lasse Blomqvist
Fredrik Berghotz

Björn Berglund
Sven Bergman
Håkan Faxberg
Ylva Fernros
Erik Johansson

Ingrid Viklund
Kari Tanner
Anders Edlund
Nils Liberg
Satoko Kozuki